

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.1>

Я. В. Амурова

аспірантка кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ФЕНОМЕН ТАТУ

У статті акцентується увага на глибинно-психологічних аспектах вивчення детермінації татуювань. Розкривається зміст архетипної символіки в глибинно-корекційному процесі. Метою статті є науково-психологічний аналіз феномена тату. Досліджено символічні та архаїчні особливості архетипу в психомалюнках тату. Характеризується значення тату як антропологічного, культурного й психологічного феномена. Указано на взаємозв'язок тату з архаїчним спадком людства. Статтю присвячено науково-психологічному аналізу феномену тату. Відзначено, що в первісних народів малюнки тату виконували різні життєво важливі функції. У такий спосіб давні звичаї й обряди трансформувалися в сучасне суспільство, де немає соціальної потреби в татуванні тіла. Це характеризує вплив архаїчного спадку людства на розвиток, поведінку та психіку індивіда.

Стаття базується на методі активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП), який розроблено академіком НАПН України Т. Яценко. Практика АСПП передбачає використання опосередкованих засобів глибинного пізнання психіки (комплекс тематичних психомалюнків, репродукції художніх полотен, психомалюнок тату, моделювання з каменів тощо). Предметом глибинного пізнання є цілісна психіка (свідоме/несвідоме). Провідними механізмами глибинної психокорекції є позитивна дезінтеграція й вторинна інтеграція психіки на більш високому рівні її розвитку. Принципи та вимоги до організації АСПП передбачають спонтанність і невимушеність поведінки респондента, орієнтованість на відчуття «тут і зараз», добровільність, відсутність критики тощо. Доведено, що психомалюнок тату як один із опосередкованих засобів глибинного пізнання сприяє розкриттю особистісної проблеми суб'єкта в психокорекційному процесі.

Розглянуто класифікації татуювань і підходи до вивчення їх символіки. Розкривається методологічний аспект пізнання глибинних особливостей психіки з використанням психомалюнків тату. Продемонстровано роль малюнка тату в тотемістичних спільнотах. Описано історію виникнення феномена тату та його функціональне значення. Звернено увагу на роль татуювань у первісному суспільстві, зокрема тотемістичних племенах, та актуальність тотемістичних образів для сучасної тату-культури. Охарактеризовано глибинно-корекційний прийом психоаналізу малюнків тату.

Ключові слова: архаїчний спадок людства, татуювання, архетип, символ, глибинна психокорекція.

Постановка проблеми. Мистецтво татування має давнє походження, поширене серед багатьох первісних народів і є актуальним у наш час. Традиція розпису на тілі має історичне, культурне, соціальне та психологічне значення. Малюнок тату наповнений архетипною символікою, пов'язаний із архаїчним спадком людства, є емотивно небайдужим для суб'єкта. За свідомим рішенням нанесення тату часто стоять несвідомі мотиви, імператив яких спонукає індивіда до вибору сюжету зображення. У такий спосіб актуальності набуває науково-психологічне дослідження феномена тату як візуалізованого засобу виявлення глибинних аспектів психіки суб'єкта.

Татування – це антропологічний і культурний феномен, що цікавив багатьох учених. Зокрема, В. Косулін [1] досліджував символіку тату; О. Ларіна [2] вивчала історію татування

та особливості малюнків на тілі в різних народів; А. Капітанський і В. Литвин [3] аналізували кримінальні тату; М. Меднікова [4] розглядала татування як історичне джерело; у дослідженнях Л. Мельникової [5] татування постає як культурний феномен і форма репрезентації.

Розкриття теми статті потребує звернення до фактів виникнення тату. Татування (дерматографія) – процес нанесення на тіло малюнків голкою (металевою, дерев'яною, кістяною), за допомогою якої вводиться під шкіру фарба. До винайдення сучасної тату-машини існували різні способи нанесення малюнків на тіло людини. Під час роботи по голці стукали молоточком або під шкірою протягували голку з пофарбованою ниткою. Малюнки тату робили здебільшого люди зі світлим тілом, переважно полінезійці. У темношкірих народів татування витіснили випуклі форми – рубцювання, шрамування тощо [2].

Існує декілька версій походження слова «тату», проте одностайної думки не існує. За однією з версій, воно має полінезійське походження: «та» – картинка, «ату» – дух, тобто символ, знак, який є важливою частиною життя океанських племен. Друга версія пояснює походження слів «тату», «татау», «та-ту» схожістю зі звуками, що передають триразове постукування по інструменту («тат-тат-тат»), за допомогою якого в туземців наносилися тату. Є версія: мистецтво татування має релігійне значення, його назва утворилася від імені полінезійського бога Тікі, який започаткував традицію розпису тіла [2; 3].

У первісних народів малюнки тату виконували різні життєво важливі функції. Давні звичаї й обряди трансформувалися в сучасне суспільство, де немає соціальної потреби в татуванні тіла. Це характеризує вплив архаїчного спадку людства на розвиток, поведінку та психіку індивіда.

Передумовою для виникнення тату, на думку Н. Клягіна, була потреба австралопітеків маскуватися зображенням тварини, на яку полювали. Після чергових тілесних поранень мисливці помітили, що фарба, яка потрапила в рану, не змивається. Тому натільні малюнки почали наносити за допомогою заточених каменів, риб'ячих кісток, проколюючи чи надрізаючи шкіру й утираючи в неї соки рослин або сажу [6].

Л. Мельникова вважає, що татування є одним із первісних універсальних знакових засобів людини, посідає актуальне місце в сучасному соціумі як культурне явище, що має сакральний смисл. Феномен тату здатен передавати в символічно-смісловій формі ідеї, ідеали й цінності культури [5].

З приводу вищесказаного Г. Бедненко говорить таке. Для первісної людини, яка мислила виключно поняттями віри чи емпіричних знань, татування було міфологічним знаком, оскільки ніяк суто практично не застосовувалося. У такий спосіб тату для сучасного індивіда має свідоме чи здебільшого несвідоме міфологічне значення [7].

Татування за своєю сутністю є поліфункціональним, йому притаманні історичність, духовність, індивідуальність, релігійність, ритуальність, терапевтичність. Особливо варто відзначити сучасні тенденції нанесення татувань, що відповідають функції прикрашання.

Метою статті є науково-психологічний аналіз феномена тату.

Виклад основного матеріалу. Головними техніками нанесення тату були рани, зроблені за допомогою порізів або припалювання, псевдотатування чи малюнки на обличчі й тілі. У первісних народів переважали такі форми татувань: точки, полоси, ланцюги, числа, хрести, вузли, зірки, ромби, трикутники, кола та поєднання названих елементів. Набивання тату застосовували в імітативній магії: зображення бика гарантувало його носієві численних нащадків, а татування скорпіона наділялося здатністю захищати від жала справжнього скорпіона [8]. Образи вищезгаданих тварин досить часто зустрічаються в сучасній тату-культурі (рис. 1, 2). Актуальності набувають символічні тату, яким притаманна емотивна наповненість і глибинно-психологічний зміст.

У Словнику символів Х. Керлота татування й орнаментация належать до однієї символічної категорії, оскільки вони є «виявленням космічної активності» [8, с. 505]. Тату, нанесене на тіло, набуває важливого смислового наповнення – містичного, жертвовного, магичного. В основі тілесних міток, знаків, тату лежить демонстрація індивідом своєї належності до того, що він зображує на собі, очікуючи віддаки за таку показну жертву й догідливість, у цьому полягає особливість татування як захисного талісмана [8, с. 505]. Наприклад, древні племена наносили на тіло зображення своїх тотемних тварин, вірячи в їхнє заступництво.

Різноманітність і розповсюдженість татувань потребує умовного поділу їх на групи за різними

Рис. 1. Тату «Бик». Майстер Є. Сухов

Рис. 2. Тату «Скорпіон». Майстер А. Кеваркова

критеріями. Дослідниця О. Ларіна [2] виділяє такі типи тату за їх функціями:

- тату для залякування – наносять на тіло для того, аби акцентувати увагу на агресивних, мужніх, жорстоких рисах характеру (зображення хижих звірів тощо);

- ритуальні тату є символом вищих сил, слугують магічним захистом для власника (чотирилисник);

- тату на честь певної події – символізує важливий період чи епізод у житті людини (одруження, народження дитини тощо);

- тату як знак належності до соціальної групи – дають змогу людям, які їх носять, упізнати один одного (тюремні, армійські, тату моряків, наркозалежних).

Вивчаючи мистецтво татуювання, В. Косулін [1] зосередив свою увагу на кримінальних тату, що мають прихований смисл:

- татуювання агресивного характеру, що адресувалися переважно працівникам правоохоронних органів, невірним жінкам, засудженим, які стали на шлях виправлення (рис. 3, павук у павутині – тату наркоманів; рис. 4, рис. 5 – зображення розп'яття Ісуса Христа, Богородиці з Ісусом озна-

чає, що «власник» такого тату не здатен на зраду, «перед друзями совість чиста»);

- тату-персні наносяться на фаланги пальців рук і є візитною карткою в злочинній сфері, надаючи змістовну інформацію про їх носія;

- художні татуювання – репродукції картин, копії журнальних і книжкових ілюстрацій, фантазійні образи засудженого;

- іноземні татуювання, перейняті від зарубіжних моряків, серед яких вони трактуються по-іншому, зокрема змія, яка кусає себе за хвоста, – древній символ сонця в багатьох племен Африки;

- жіночі татуювання, що поширені серед жіночої кримінальної спільноти;

- релігійні татуювання – зображення з релігійною символікою, які є доволі популярними серед злочинців (рис. 6, янгол – небесний служитель Бога).

Тату має функціональне наповнення та глибинний смисл. Відомо, що малюнки на тілі людини мають сакральне й символічне значення. Подані вище класифікації характеризують загальні категорії та універсальне трактування символіки тату. Наприклад, для кримінального світу татуювання є невербальним способом спілкування.

Рис. 3. Тату «Павук у павутині». Майстер D. Shaneyfelt

Рис. 4. Тату «Розп'яття Ісуса Христа». Майстер О. Руденко

Рис. 5. Тату «Богородиця з Ісусом». Майстер С. Хандубей

Рис. 6. Тату «Янгол». Майстер Ю. Віноградова

Некомпетентність у тлумаченні власного тату або невідповідність йому суворо карається.

Татування, як і сам процес нанесення малюнка тату на тіло людини, походить із древніх часів у поєднанні з архаїчністю, символічністю й архетипністю зображення. У психодинамічній парадигмі, де наявна орієнтованість на символічну мову несвідомого, увагу зосереджено на архетипній символіці тату-малюнків, що допомагає розкрити глибинний смисл особистісної проблеми суб'єкта.

Символ (від грец. *symbolon* – знак, розпізнавальна прикмета) – універсальна категорія естетики, насамперед співвіднесена з поняттям художнього образу та споріднена з алегорією і знаком. Тобто символ – це образ, який наділений знаковістю й необмеженою полізначністю [9].

У Психологічному словнику В. Войтка подається така дефініція: «Символ – цілісна ідейно-образна структура, що узагальнено відбиває реальні предмети і явища» [10, с. 169].

Кожний символ є образом, якому завжди притаманний глибинний смисл, що є ширшим за сам образ. Розшифрувати простими зусиллями розуму смисл не можна, в цьому полягає його принципова відмінність від алегорії та образу. Чим більше смисл багатозначний, тим більш він наповнений [11]. Із наведених вище визначень символу нам найближчий тезис про його полізначність і глибинну наповненість.

Татування є практикою розміщення на тілі архетипно-символічного зображення. Тому архетипна символіка є важливою в розкритті глибинно-психологічного смислу малюнків тату.

Образи й несвідомі мотиви, що передають загальнолюдські, споконвічні структури психіки, К. Юнг називав архетипами або домінантами

несвідомого. В архетипах відображається постійно повторюваний досвід людства [12].

Поняття «архетип» (від грец. *arche* – початок і *typos* – форма, зразок) зустрічається в працях пізньоантичних філософів і характеризується як ідея, праобраз [9; 11]. Архетипи – це первинні схеми, вроджені психічні структури, найдревніші, всезагальні та споконвічні образи, які притаманні кожній людині [13]. Архетипна символіка в психокорекційному процесі допомагає розкриттю глибинних детермінант поведінки суб'єкта.

К. Юнг писав: «Язичницька символіка хоч зникла й пішла далеко вглиб віків, але, змінюючи форму, повертається знову, щоб компенсувати однобічність сучасної орієнтації свідомості» [12, с. 94]. Є універсальні тату, які беруть свій початок із первісних часів і пов'язані з виникненням тотемізму – древнім віровченням. Зображення тварин-тотемів та образи первісних народів трансформувалися в сучасну культуру, що свідчить про вплив архаїчної спадщини на психіку суб'єкта й, зокрема, на вибір ним малюнка для свого тату (рис. 7–10).

Сутність тотемізму полягає у визнанні існування зв'язків певних первісних народів із природними явищами, переважно з тваринами й рослинами. Тотемом був міфічний прародич і покровитель роду, племені чи етнічної групи. Численним архаїчним народам було притаманне амбівалентне ставлення до тотему: його шанували, обожнювали, схилилися перед ним, але разом із тим приносили в жертву [14]. Отже, тотемізм передбачав вшанування (іноді принесення в жертву) певної тварини (рідше рослини), яка була протектором, захисником для роду, племені.

Засновник психоаналізу З. Фрейд у праці «Тотем і табу» писав, що примітивна людина татує на своєму тілі зображення тотемної тва-

Рис. 7. «Лев». Майстер А. Кеваркова

Рис. 8. «Лисиця». Майстер А. Цвигун

Рис. 9. «Тигр і дівчина». Майстер А. Кеваркова

Рис. 10. «Вовк і обличчя». Майстер А. Цвигун

рини, підкреслюючи спорідненість із нею як із прабатьком (тотемом). Психоаналітик наголошував: «... ми беремо за основу масову психіку, в якій відбуваються ті самі душевні процеси, що й у житті окремої людини» [15, с. 249]. Тобто архетипно навантаженим є не лише сюжет тату, а й сам процес його нанесення на тіло.

Засновник аналітичної психології К. Юнг під час вивчення архаїчного спадку людства дійшов висновку, що образи з первісних часів прагнуть знову заявити про себе, «але через свою протилежність свідомому розуму вони не можуть безпосередньо переводитися в наш світ, тому має бути знайдений опосередкований шлях, який об'єднає свідому й несвідому реальність» [12, с. 95].

Наукові пошуки психодинамічної парадигми звертають увагу на малюнок тату як репрезентант учасника груп АСПП. З огляду на це, виникла ідея запропонувати учасникам глибинної психокорекції виконувати психомалюнки тату з подальшим їх аналізом. У процесі діалогічної взаємодії відображається здатність психіки до перекодування смислів з ідеальної реальності в матеріалізовану, де вагому роль відіграють архетипи й візуалізовані репрезентанти [16; 17]. У такий спосіб глибинні чинники вибору малюнків тату й репродукцій, підібраних до них, розкриваються в процесі аналітичного діалогу (П ↔ Р).

Глибинне пізнання орієнтоване на об'єктивування дезінтеграційних процесів психіки, які заявляють про себе в суперечливості поведінки суб'єкта та корекція яких можлива в процесі АСПП. Психокорекційна робота з татуйованими й нетатуйованими людьми показує, що суб'єкт за допомогою тату ситуативно нівелює енергетичний імператив глибинно психологічних детермінант [18–20].

У АСПП психомалюнок тату використовується як одна з методик глибинної корекції. Учасникам групи АСПП пропонується намалювати власне тату, незалежно від ставлення до його нанесення. Практикується також робота з готовими ілюстраціями татувань: суб'єкт обирає з поданих ілюстрацій татувань те зображення, яке він «міг би нанести» собі. Можлива робота з уже нанесеним на тіло тату. Сюжетам тату характерна емотивна насиченість, узагальненість і глибинно-психологічний зміст.

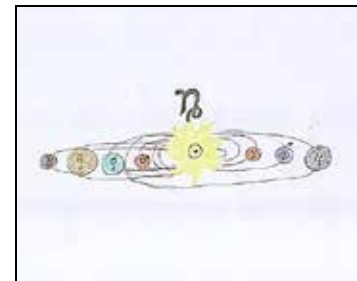
Інструкція. Респонденту пропонується виконати малюнки на дві теми «Власне тату» й «Тату вини»; обрати з набору репродукцій художніх полотен ті, які семантично узгоджуються з малюнками тату; обрані репродукції розташувати в порядку їх значущості; визначити пріоритет (першість) аналізу малюнка тату. За потреби можливе залучення інших засобів глибинного пізнання (моделювання з каменів, психодрама, казка про своє життя тощо).

а

б

в

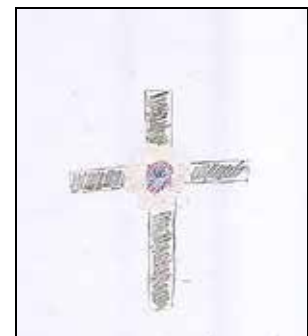
Рис. 11. Психомалюнки учасників АСПП на тему «Власне тату»

а

б

в

Рис. 12. Психомалюнки учасників АСПП на тему «Тату вини»

Висновки. Тату походить із первісних часів і належить до архаїчного спадку людства. Феномен тату має антропологічне, культурне та психологічне значення. Символіка малюнків тату архетипно наповнена, що допомагає розкриттю їх глибинного смислу в психокорекційному процесі. Інфантильні тенденції, витіснені бажання заявляють про себе в психіці суб'єкта у видозміненій, символічній формі. Емпіричний малюнковий матеріал учасників АСПП (рис. 10, 11) презентує суперечливі тенденції психіки (до життя – до смерті; до сили – до слабкості тощо), які сприяють виникненню особистісної проблеми індивіда. У такий спосіб малюнок тату належить до універсального архаїчного спадку й водночас є емотивно наповненим, має індивідуально неповторне значення для кожного суб'єкта. Перспективи подальших досліджень полягають у пізнанні психомалюнка тату як репрезентанта глибинних аспектів психіки суб'єкта.

Література:

1. Косулин В.Д. Искусство татуировки / составитель В.Д. Косулин. Санкт-Петербург, 2001. 288 с.
2. Ларина О.В. Тату. 100 модных рисунков. Москва, 2011. 256 с.
3. Капитанский А.И., Литвин В.И. Искусство криминальной татуировки: (Книга-альбом). Киев, 1998. 116 с.
4. Медникова М.Б. Неизгладимые знаки: татуировка как исторический источник. Москва, 2007. 216 с.
5. Мельникова Л.А. Татуировка как форма репрезентации социокультурных кодов визуальности в молодежной среде (на примере города Владивостока) : дисс. ... канд. культ. : 24.00.01 / Владивос. гос. ун-т эконом. и серв. Владивосток, 2015. 215 с.
6. Клягин Н.В. Человек в истории. Москва, 1999. 239 с.
7. Бедненко Г.Б. Пространство мифа. *Прикладная юридическая психология*. 2008. № 4. С. 37–44.
8. Керлот Х.Э. Словарь символов. Москва, 1994. 608 с.
9. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. Москва, 2001. 719 с.
10. Войтко В.І. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ, 1982. 215 с.
11. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. Москва, 1983. 840 с.
12. Юнг К.Г. Психология бессознательного. Москва, 2010. 352 с.
13. Юнг К. Аналитическая психология и психотерапия : хрестоматия. Санкт-Петербург, 2001. 512 с.
14. Махній М.М. Історія психології : навчальний посібник. Київ, 2016. 472 с.
15. Фрейд З. Тотем и табу. Санкт-Петербург, 2008. 256 с.
16. Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко : колективна монографія / за заг. ред. акад. Т.С. Яценко. Дніпро, 2019. 350 с.
17. Психологічний аналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів : навчальний посібник / Т.С. Яценко та ін. Дніпро, Київ, 2018. 300 с.
18. Яценко Т. The relationship of conscious and unconscious: psychodynamic approach. [Психодинамічний погляд на взаємозв'язки свідомого і несвідомого]. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 26 (2). С. 335–353.
19. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ, 1996. 264 с.
20. Яценко Т.С., Глузман А.В. Методологія глибинно-коррекційної підготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.

Amurova Ya. V. Scientific-psychological opinion to the tattoo phenomenon

The article focuses on the depth-psychological aspects of the study of tattoos' determination. The content of archetypal symbols in the deep-correction process is revealed. The purpose of the article is a scientific-psychological analysis of the phenomenon of tattoo. The symbolic and archaic features of the archetype in psychodrawings of tattoos are investigated. In the article the significance of the tattoo as an anthropological, cultural and psychological phenomenon is characterized. The content of the article points to the relationship of the tattoo with the archaic heritage of mankind. The article is dedicated to scientific-psychological analysis of the phenomenon of tattoo. In the primitive peoples drawings of tattoo performed various vital functions are marked. In this way ancient customs and rituals have transformed themselves into a modern society where there is no social need for body tattoos. This characterizes the impact of the archaic heritage of mankind on the individual's development, behavior and psyche.

The article is based on the method of active socio-psychological cognition (hereinafter – ASPC), which was developed by the academician of the NAPS of Ukraine T. Yatsenko. The practice of ASPC involves the use of the mediums of psyche's deep cognition (a set of thematic psychodrawings, reproductions of artistic canvases, psychodrawings of tattoo, modeling of stones, etc.). The subject of the deep cognition is a holistic psyche (conscious / unconscious). The leading mechanisms of deep psychocorrection are the positive disintegration and secondary integration of the psyche at a higher level of its development. The principles and requirements for the organization of the ASPC include the spontaneity and ease of the respondent's behavior, the orientation towards the feeling "here and now", voluntariness, lack of criticism, etc. The article proves the

psycho-drawing of tattoo as one of the objectified means helps disclosure personal problem of the subject in the psycho-correction process.

Classifications of tattoos and approaches to the study of their symbols are considered. The article reveals the methodological aspect of the cognition of the psyche's deep features with the use of psychodrawings of tattoos. The role of a tattoo in the totemic communities has been demonstrated. The history of the occurrence of the tattoo phenomenon and its functional significance is described. The article focuses on the role of tattoos in primitive society in particular totemistic tribes and topicality of totemistic images for modern tattoo-culture. The article describes the deep-correction psychoanalysis of tattoos' drawings.

Key words: *archaic heritage of mankind, tattooing, archetype, symbol, deep psychocorrection.*